

DOI: 10.33270/0525693.18
УДК 343.3/.7

МЕЛЕХОВЕЦЬ Євгенія

аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9398-7915>

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕДАЧУ АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, а також суміжних з нею інститутів (кримінальної відповідальності за розголошення державної, військової, інших видів таємниць). Зокрема, в межах дослідження проаналізовано становлення перших норм про кримінальну відповідальність за розголошення державних і військових таємниць у Київській Русі, Великому Князівстві Литовському, Речі Посполитій. Констатовано, що перша норма про кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці як окремих склад кримінального правопорушення містилася в Литовському статуті 1588 року, до цього звичаєвим правом карався факт зносин з ворогом, без конкретизації переданих йому відомостей. Наступним проаналізованим у статті етапом розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за поширення таємних відомостей є етап перебування українських земель під владою спочатку Московського царства, а далі – Російської та Австро-Угорської імперій, який характеризується поступовою систематизацією норм про охорону державної таємниці, за одночасної відсутності охорони службової інформації як окремого інституту. Констатовано, що визначення службової інформації як окремого предмета кримінально-правової охорони має місце лише з середини XIX століття. Посилена увага зосереджена також на систематизації кримінально-правового захисту таємної інформації в період УРСР. Зазначено, що в окреслений період було прийнято низку норм, які є близькими за структурою та змістом до нині чинних, водночас окрема кримінально-правова охорона службової інформації відсутня аж до 1984 року. Проаналізовано трансформації диспозиції статті про кримінальну відповідальність за охорону службової інформації з моменту її появи в Кримінального кодексу УРСР 1960 року до поточної редакції ст. 330 Кримінального кодексу України. На основі проведеного дослідження автор запропонувала власну періодизацію становлення законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни.

Ключові слова: службова інформація; відомості, що становлять державну таємницю; злочини проти держави; інформація з обмеженим доступом; військова таємниця; кримінальна відповідальність за розголошення інформації; етапи розвитку законодавства.

Рекомендоване посилання:

Мелеховець Є. Етапи становлення законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 155–163. DOI: 10.33270/0525693.18

Вступ

Грунтовне дослідження будь-якої галузі права, і кримінальне право не є винятком, неможливо здійснити, не з'ясувавши закономірності його становлення та розвитку протягом різних історичних періодів. Визначення кримінальної відповідальності за передачу або збирання

відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, є так само актуальним, оскільки національна практика кримінально-правової охорони інформації з обмеженим доступом, хоч і перебуває в процесі євроінтеграційних реформ, у багатьох

аспектах базується на системі захисту секретної інформації, яку було створено за часів УРСР (Oliinyuk, 2020, р. 168), а та, своєю чергою, частково перейняла норми щодо кримінально-правової охорони таємної та службової інформації в імперський період.

Попри те, що досліджуваний склад кримінального правопорушення є відносно «молодим» порівняно з посяганнями на життя та здоров'я, честь і гідність, власність тощо, історія захисту інформації, чутливої для держави, від посягань сторонніх осіб є досить тривалою. У цьому контексті слушною є думка Т. Ю. Вислоцької (2017), яка зазначила, що захист державно-значущої інформації (державної таємниці, іншої інформації з обмеженим доступом, яка стосується інтересів держави) виникає одночасно з появою держави (Vyslotska, 2017, р. 35). Тож безперечно, що в усіх без винятку державних утвореннях, які існували на українських теренах у будь-який історичний період, вживалися певні заходи з охорони такої інформації за допомогою апарату державного примусу.

Ми поділяємо тезу про те, що найбільша шкода інтересам держави у сфері захисту державної таємниці завдається під час війни (Servetskyi, & Lebid, 2018, р. 104), що посилює актуальність удосконалення правових механізмів захисту державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. А отже, для кращого розуміння причин недоліків у поточному регулюванні кримінальної відповідальності за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, необхідно здійснити історичний аналіз етапів його становлення на сучасній території України.

Матеріали та методи

Питання історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, є малодослідженим. Окремі аспекти зазначеного питання, а також історичні аспекти суміжних інститутів – кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці, таємниць приватного життя, кримінальної відповідальності за злочини проти держави тощо досліджено в працях таких науковців, як О. Є. Архипов (2011), М. В. Бармак (2016), О. І. Безклубий (2013), Т. Ю. Вислоцька (2017), О. Володавська (2015), І. С. Жевелева (2021), М. І. Карпенко (2011), М. І. Колос (2015), В. І. Олійник (2023), В. В. Сергійчук (2020), В. М. Чередник (2012), О. О. Шабліста (2012), О. В. Шамсутдінов (2002), М. Ю. Шупяна (2012) тощо.

Методи дослідження обрано відповідно до мети та предмета дослідження. Зокрема, за допомогою історичного методу виявлено

передумови та причини зародження та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за поширення службової таємниці на різних етапах. Системний метод уможливив проаналізувати місце інституту кримінально-правової охорони службових таємниць в особливій частині кримінального права в різні періоди. Метод порівняння було використано для зіставлення особливостей правового регулювання кримінально-правової охорони різних видів таємниць.

Результати й обговорення

Ступінь сформованості системи захисту такої інформації, зокрема й за допомогою кримінально-правових норм, на різних історичних етапах суттєво відрізнявся. Наприклад, у «Руській правді» – першому збереженому кодифікованому джерелі права Київської Русі не містилося норм, які б встановлювали відповідальність за збирання й поширення таємних відомостей (Vyslotska, 2017, р. 35). Однак низка пов'язаних з веденням війни питань, таких як організація воєнних походів, розроблення стратегій і тактик нападу, організація та дислокація війська під час походу та подальшого правління на завойованих землях були відомостями, які потребували секретності та нерозголошення (Serhiichuk, 2020, р. 32). Як зазначають О. Є. Архипов та О. Є. Муратов (2011), факт існування таємних відомостей історично пов'язаний з існуванням ворога. Тому, будь-які відносини з ворогом каралися, незалежно від змісту повідомлень, які йому передавалися (Arkhipov, & Muratov, 2011, р. 36).

Так само не збереглися згадки про конкретні норми, які встановлювали б відповідальність за розповсюдження таємних відомостей, у джерелах права пізніших періодів – Галицько-Волинській державі, Великому князівстві Литовському (у період до унії з Польщею та утворення Речі Посполитої) тощо. У XV ст., коли більша частина українських земель була включена до складу Великого князівства Литовського, на її територію поширюється дія Литовських статутів (1529, 1566 та 1588), і лише в останньому з них – Литовському статуті 1588 року – уперше було вміщено спеціальну статтю, яка передбачала відповідальність за розголошення державної таємниці. Зокрема, у розділі 1 артикулу 3 Литовського статуту 1588 року, в якому йшлося про злочини проти престолу, смертна кара передбачалася в тому числі за листування з ворогом і повідомлення йому відомостей, які могли б завдати шкоди державі (Vyslotska, 2017, р. 35–36). Отже, саме Литовський статут 1588 року можна вважати першим джерелом права, чинним на території України, в якому було закріплено кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці.

Безперечно, що в той період інформація з обмеженим доступом ще не класифікувалася на таємну та службову. Проте слід зазначити, що, крім захисту державної таємниці, у Литовських

статутах також уперше встановлюються норми, спрямовані на правовий захист особистої таємниці та таємниці сімейного життя (Bezklubyi, 2013, р. 77). Однак на той час цей інститут був відомий лише цивільному, а не кримінальному праву; крім того, права на таку таємницю визнавалися лише за представниками привілейованих і середніх верств населення (Oliinyuk, 2023, р. 149–150).

З утворенням Запорізької Січі та успіхом визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького на частині території України утворилася держава Війська Запорізького – Гетьманщина, яка втім не сформувала власних кодифікованих джерел права та користувалася передусім звичаєвими нормами, а також нормами чужого права – згаданими вище Литовськими Статутами, а після Переяславської Ради – нормами права Московського царства.

Стосовно останньої, то з середини XVII ст. у Московській державі включно з підконтрольними їй на той момент українськими землями на охороні державної таємниці починають зосереджувати посилену увагу. У Соборному уложенні 1649 року встановлюють покарання й за розголошення державної (передусім військової) таємниці. Зокрема, слід виокремити ст. 2, в якій подібно до положень Литовських статутів передбачалася смертна кара за державну зраду, однією з форм якої було розголошення ворогу державних таємниць, а також ст. 20, яка більш конкретно стосувалася саме військової таємниці (Vyslotska, 2017, р. 37–38).

Відомим джерелом права періоду перебування Гетьманщини під контролем Москви було й «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743), глава 3 яких стосувалася притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили протиправні дії проти государя. До таких було віднесено й шпигунські дії та державну зраду, відповідальність за які передбачалася ст. 2, 4, 5 та 7 «Прав...» (Vyslobokov, 1997, р. 102). Тобто в розумінні «Прав...» розповсюдження державної та військової таємниць було складовою посягання передусім на монаршу владу, систему монаршого управління та обороноздатність держави, однією з форм зради інтересів держави й монарха, економічного та військового сприяння ворогові в протиправних діях (Kolos, 2015, р. 32).

Отже, протягом XVII–XVIII ст. на українських землях під контролем Московської держави, а пізніше – Російської імперії кримінально-правова охорона інформації з обмеженим доступом, як і раніше, стосувалася покарання за розголошення державної та військової таємниць, а також іншої інформації, розповсюдження якої могло нашкодити безпосередньо монарху та його абсолютній владі. Причому ступінь таємності інформації не було диференційовано, а тому про окреме правове регулювання відповідальності за

розповсюдження службової інформації, таємниці слідства тощо в цей період ще не йдеться.

З ліквідацією залишків автономії Гетьманщини та Запорізької Січі з кінця XVIII до початку XX ст. українські землі перебували в складі двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської). Із середини XIX ст. розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за розголошення як державної, так і інших видів таємниць суттєво прискорився. Саме в цей період секретні відомості починають диференціювати за ступенем їх чутливості для держави, що стає прообразом сучасного поділу на державну таємницю та службову інформацію.

У Російській імперії на початку 1840-х років було прийнято низку кодифікованих законів, які стосувалися кримінальної відповідальності за злочини проти держави, включаючи розголошення таємних відомостей: Звід законів Російської імперії (1840–1842), Уложення про покарання кримінальні та виправні (далі – Уложення 1845 року) тощо.

Зокрема, в Уложенні 1845 року було вміщено окремий розділ «Про злочини державні», в якому визначалися діяння, пов'язані з розголошенням державної таємниці, які Уложення відносило до державної зради: повідомлення російським підданим «державних таємниць іноземному уряду»; зловживання довірою дипломатичним або іншим чиновником «з наміром завдати явної шкоди для батьківщини» тощо (Serhiichuk, 2020, р. 51). Водночас в окремих статтях Уложення 1845 року передбачалася кримінальна відповідальність за порушення саме службової таємниці. Зазначені статті стосувалися службової недбалості або зловживань з боку чиновників та встановлювали заборону розголошення різних секретних відомостей, збереження яких у таємниці належало до кола обов'язків винного. Поняття, які вживалися Уложенням 1845 року на позначення державної чи службової таємниць, були несистематизованими: «справи, що підлягали таємниці»; «папери, позначені написом «таємно» (ст. 468); «секретні відомості щодо виробництва виробів, машин, медичних та інших речовин» (ст. 467); «державні таємниці» (ст. 470) тощо (Oliinyuk, 2023, р. 166–167). Ще одним видом таємниці, який захищало Уложення 1845 року, є промислова інформація, що підлягала захисту відповідно до ст. 454.

Як зазначає В. І. Олійник (2023), Уложення 1845 року вже дає змогу зазначати про певне розмежування таємних і службових відомостей, зокрема, якщо під державною таємницею розуміли відомості, які мали відношення до оборони країни, її зовнішньої безпеки, то під «іншими таємницями» – різноманітні службові секрети, розголошення яких призводило в основному до майнових збитків (Oliinyuk, 2023, р. 166–167). Водночас у зазначений період ще не існувало чіткого розмежування між службовою інформацією

цією та, наприклад, комерційною таємницею чи таємницею слідства.

Наступним етапом розвитку кримінального права на підконтрольних Російській імперії територіях України стало прийняття 1903 року Кримінального уложення, яке суттєво видозмінило зокрема й кримінально-правову охорону державної та службової таємниць. Стосовно останньої, то кримінальна відповідальність за розголошення службової таємниці передбачалася в ст. 653 Кримінального уложення 1903 року в разі, «якщо оголошене могло заподіяти істотну шкоду для порядку управління або для казенного, суспільного або приватного інтересу» (Vyslotska, 2017, р. 47).

Важливим аспектом було також посилення та диференціація відповідальності як за розголошення державної таємниці, так і поширення службової інформації. Загалом у Кримінальному уложенні 1903 року заходи кримінально-правової репресії за розголошення службової таємниці були посилені порівняно з Уложенням 1845 року, і санкція відповідної статті передбачала покарання у вигляді ув'язнення. Причому кваліфікація діянь, які посягали на таємницю, залежала також від статусу суб'єкта – якщо особа була службовцем, то вона отримувала більш тяжке покарання (Vyslotska, 2017, р. 48). Отже, Кримінальне уложення 1903 року стало значним кроком уперед у розвитку кримінально-правової охорони державної та службової таємниць на території Російської імперії, хоч і з частковою умовністю, адже, попри свою прогресивність, зазначений акт так і не встиг набрати чинності на всій території імперії.

На частину західноукраїнських земель, зокрема Галичини та Буковини, які потрапили наприкінці XVIII ст. до складу Австро-Угорської імперії, у другій половині XIX ст. поширив свою дію Австрійський Кримінальний кодекс 1852 року. У 1855 році його було доповнено військовим кримінальним кодексом, який посилив відповідальність військовослужбовців за державні злочини (Shupiana, 2012, р. 98).

Слід зазначити, що Австрійський Кримінальний кодекс був доволі передовим актом, зокрема, встановлював розмежування адміністративних проступків і злочинів (діяння, спрямовані на розголошення державної таємниці, належали до останніх). Загалом же австрійському кримінальному праву XIX ст. були відомі такі інститути захисту інформації з обмеженим доступом, як державна, військова, сімейна таємниця та таємниця листування (Vyslotska, 2017, р. 48); службова таємниця Австрійським кримінальним кодексом не виокремлювалася.

У період визвольних змагань 1917–1921 років проголошені українські держави не встигли прийняти жодного законодавчого акта, що запроваджував би нові або ж удосконалював успадковані від імперського законодавства кримінально-правові норми, спрямовані на захист державної

таємниці чи інших видів інформації з обмеженим доступом; відсутнє було й саме нормативне визначення відомостей, що становлять державну таємницю. Як зазначає В. І. Олійник (2023), українські державні установи в період визвольних змагань 1917–21 років усвідомлювали важливість державної таємниці та докладали відповідних зусиль щодо її збереження, однак у тогочасній ситуації в їхній діяльності переважали адміністративно-правові та оперативні заходи, а нечисленні постанови чи інструкції мали статус підзаконних нормативно-правових актів (Oliiuk, 2023, р. 187–188).

Після захоплення влади в Україні більшовиками вони розпочали власну роботу над формуванням системи кримінально-правового захисту таємної інформації. На початкових етапах становлення більшовицького режиму «розголошення секретних відомостей і документів» було визначено як одне з контрреволюційних діянь (Shamsutdinov, 2002), крім того, 1921 року Декретом РНК було затверджено Перелік відомостей, що становлять таємницю і не підлягають поширенню. Такі відомості ділилися на дві групи: військового (які фактично відповідали змісту державної таємниці) і економічного характеру. Як зазначає М. В. Бармак (2016), цей нормативний акт став частково базою для сучасного звіту відомостей, що становлять державну таємницю як акта, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених сферах (Barmak, 2016, р. 233), перелік яких нині значно розширено та адаптовано до реалій демократичного суспільства й ринкової економіки.

Першим кодифікованим актом, що систематизував норми кримінального права на території УСРР, став затверджений 23 серпня 1922 року Кримінальний кодекс УСРР, у якому кримінальна відповідальність була передбачена за розголошення державної, військової таємниць і економічних відомостей, що не є за своїм змістом спеціально охоронюваною державною таємницею, однак не підлягають розголошенню у зв'язку з прямою заборонаю закону чи розпорядженням керівників відомств, установ і підприємств (Volodavska, 2015, р. 66–67).

Водночас Кримінальний кодекс УСРР 1922 року не містив нормативного визначення державної таємниці (Shablysta, 2012, р. 218). Легальна дефініція поняття державної таємниці була сформульована пізніше окремим актом – ухвалою ЦВК РНК від 14 серпня 1925 року «Про шпигунство, а також про збирання і передачу економічних відомостей, що не підлягають оголошенню», у якій було зазначено, що державною таємницею, яка спеціально охороняється, вважаються відомості, наведені в особливому переліку, який було затверджено РНК СРСР 27 квітня 1927 року (Vyslotska, 2017, р. 51).

Швидко було оновлено й основний акт про кримінальну відповідальність – 1927 року був прийнятий КК УРСР, де в розділі IX Особливої частини передбачалася відповідальність згідно зі ст. 31 за військові злочини, серед яких виокремлювалися військові злочини, пов'язані з розголошенням військової таємниці (Karpenko, 2011, р. 62). У КК УРСР 1927 року також було вміщено норми щодо кримінальної відповідальності за розголошення таємниці попереднього слідства, дізнання чи ревізійного обстеження (Volodavska, 2015, р. 67).

Отже, станом на кінець 20-х років XX ст. законодавство про кримінальну відповідальність у частині відповідальності за розповсюдження державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом доволі швидко де-факто відновило логіку імперського законодавства про кримінальну відповідальність – було розмежовано державну таємницю та інші види інформації з обмеженим доступом та встановлено для них диференційовану відповідальність. Водночас у частині правового регулювання кримінальної відповідальності за поширення службових таємниць законодавство періоду 20-х років XX ст. частково стало кроком назад порівняно з відповідними нормами Кримінального уложення 1903 року, оскільки відомості, що становили службову інформацію, не було чітко відокремлено від економічних та інших подібних таємниць.

Крім того, визначення державної таємниці, яке давало змогу відмежувати від неї інші види інформації з обмеженим доступом, зокрема й службову інформацію, також було недостатньо конкретним і залишало значний простір для дискреційного тлумачення репресивних органів. Як зазначає О. О. Шабліста (2012), аж до 1960-х років визначення державної таємниці або відомостей військового характеру, які вміщено в поняття «державна таємниця», були недостатньо повними, неконкретизованими та не розкривали зміст державної таємниці, зокрема, містили такі оцінювальні характеристики відомостей, як «важливі для держави», «такі, що мають важливе значення» тощо (Shablysta, 2012, р. 219).

Наступною віхою в розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за поширення державної таємниці та службової інформації став кінець 50-х – початок 60-х років XX ст., що було пов'язано з необхідністю захистити ширше коло відомостей, чутливих для держави, в умовах «холодної війни» та перегону озброєнь. Зокрема, 28 грудня 1958 року було прийнято спеціальні закони СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» та «Про кримінальну відповідальність за військові злочини», які ввели кваліфіковані види розголошення державної таємниці та втрати документів, що містять державну таємницю (Cherednyk, 2012, р. 110), тобто встановили диференційовану відповідальність за розголошення державної таємниці

залежно від того, чи не спричинило воно тяжкі наслідки (Vyslotska, 2017, р. 52).

Норми зазначених загальносоюзних законів без будь-яких змін увійшли до КК УРСР 1960 року: зокрема, розголошення державної таємниці (ст. 67 КК УРСР), втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 68 КК УРСР), розголошення військової таємниці або втрата документів, що містять військову таємницю (ст. 56, 57 та 253 КК УРСР). Водночас КК УРСР 1960 року не містив у своїй первинній редакції жодного окремого складу злочину, який передбачав би кримінально-правовий захист службових секретів. Окрім державної таємниці в КК УРСР 1960 року кримінально-правовими засобами охоронялася «інформація, яка є власністю держави» (поняття, яке в подальшому вживали деякий час навіть у КК України), а також інформація фізичних чи юридичних осіб (Oliinyuk, 2020, р. 171).

У 1984 році КК УРСР 1960 року було доповнено ст. 68¹ «Передача іноземним організаціям відомостей, що становлять службову таємницю», яка встановлювала кримінальну відповідальність за «передачу або збирання з метою передачі іноземним організаціям або їх представникам економічних, науково-технічних чи інших відомостей, що становлять службову таємницю, особою, якій ці відомості були довірені по службі чи роботі або стали відомі іншим шляхом»¹. Як убачаємо, більшість елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого зазначеною статтею, мали формулювання, близьке до нинішньої ст. 330 КК України – зокрема, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона зазначеного правопорушення. Водночас об'єктом посягання було визначено «економічні, науково-технічні чи інші відомості, що становлять службову таємницю», що є ширшим колом відомостей, ніж передбачено в чинній редакції ст. 330 КК України.

Зі здобуттям Україною незалежності система правової охорони, зокрема й нормами кримінального права, різних видів інформації з обмеженим доступом, поступово змінюється. Першим кроком стало прийняття 1992 року Кабінетом Міністрів України рішення «Про захист таємної та службової інформації»², яке стало підґрунтям для регулювання державної таємниці, та прийняття Верховною Радою України Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII, що став основним нормативно-правовим актом щодо обігу та захисту інформації з обмеженим доступом та передбачив диференціацію інфор-

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: указ Президії Верховної Ради УРСР від 29 лют. 1984 р. № 6591-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6591-10#Text>

² Про захист таємної та службової інформації: протокольне рішення Кабінету Міністрів України від 13 квіт. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

мації з обмеженим доступом на конфіденційну, таємну та службову (Oliinyk, 2023, p. 226–227).

Подальшим етапом у правовому регулюванні кримінально-правового захисту службової інформації стало прийняття 21 січня 1994 року Закону України «Про державну таємницю», який врегулював суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, її засекречуванням та охороною на державному рівні (Zhevelieva, 2021, p. 15), і надав змогу чітко відмежувати від державної таємниці інші види інформації з обмеженим доступом, зокрема й службову інформацію, охоронювану відповідно до чинної на той момент ст. 68¹ КК УРСР.

2001 року було прийнято чинний КК України, ст. 330 якого в первинній редакції мала назву «Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави» та передбачала відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам *економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави*, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства¹. Зазначена редакція досліджуваної статті діяла з 2001 до 2011 року та відрізнялася від чинної лише в частині об'єкта (предмета) посягання, оперуючи поняттям «конфіденційна інформація, яка є власністю держави».

З прийняттям 2011 року Закону України «Про доступ до публічної інформації» та нової редакції Закону України «Про інформацію» зрештою було подолано проблему відсутності в Україні закону, який би чітко визначив види інформації з обмеженим доступом та критерії віднесення її до такої (оскільки, як зауважувалося в пояснювальній записці до проекту Закону «Про доступ до публічної інформації», чинний на той момент Закон України «Про інформацію» фактично не розмежовував публічну інформацію від приватної, визначаючи конфіденційну інформацію як таку, що може належати органам влади – а отже, може поширюватися за їх бажанням і за передбачених ними умов)².

Унаслідок цього до ст. 330 КК України ще двічі було внесено зміни: 2011 року назву статті та її диспозицію поняття «конфіденційна інформація, яка є власністю держави» замінено поняттям «конфіденційна інформація, яка знаходиться у володінні держави»; 2014 року з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 27 березня 2014 року № 1170-VII³ ст. 330 КК України відповідно до передбаченої в зазначених двох законах нової класифікації інформації з обмеженим доступом викладено в її чинній редакції, в якій «конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави» замінено на «службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни».

Майбутній розвиток норм про кримінальну відповідальність за посягання на встановлений режим обігу службової інформації та інших видів інформації з обмеженим доступом також має бути зумовлений євроінтеграційними викликами, зокрема, потребою в апроксимації (наближення кримінально-правових заборон до європейських кримінально-правових приписів з огляду на правову ідеологію та режими кримінально-правового регулювання певної країни) (Tuliakov, 2023, p. 326), позаяк наразі характерною тенденцією розвитку національного кримінального законодавства держав-членів ЄС є гармонізація підходів щодо визначення змісту правопорушень і відповідальності за їхнє вчинення (Anakina, & Chornozub, 2022, p. 165).

Висновки

Підбиваючи підсумки проведеного історичного аналізу становлення кримінальної відповідальності за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни на території України, пропонуємо таку його періодизація:

1. Етап зародження кримінально-правового захисту таємної інформації, який тривав від зародження державності на українських землях до прийняття Литовського статуту 1588 року, який вперше містив норму про кримінальну відповідальність за розповсюдження державної таємниці.

2. Етап фрагментарного кримінально-правового захисту таємної інформації (від прийняття Литовського статуту 1588 року до середини XIX ст.), в якому з'являються перші норми про кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці (Литовський статут 1588 року, Соборне уложення 1649 року, Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року), проте зазначені норми є ще несистематизованими, а

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26.

² Пояснювальна записка до проекту Закону про доступ до публічної інформації (реєстр. № 2763 від 11.07.2008). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2763&skl=7

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» : Закон України від 27 берез. 2014 р. № 1170-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-18#Text>

інститут охорони службової інформації повністю відсутній.

3. Етап розвитку та диференціації кримінально-правового захисту таємної інформації (з прийняття Уложення 1845 року до розпаду Російської імперії та приходу до влади більшовиків), який характеризується, зокрема, розмежуванням відповідальності за розповсюдження державної таємниці та поширення службової інформації, диференціацією відповідальності залежно від характеристики суб'єкта тощо.

4. Етап систематизації кримінально-правового захисту таємної інформації (з прийняття першого радянського КК 1922 року до 1984 року), в який радянське законодавство про кримінальну відповідальність розвивається з огляду на

потреби репресивного апарату, приймаються нормативні дефініції державної таємниці та Переліки відомостей, що становлять державну таємницю, які є близькими за структурою та змістом до нині чинних, водночас окрема кримінально-правова охорона службової інформації відсутня.

5. Етап формування сучасної системи кримінально-правового захисту службової інформації (з доповнення КК УРСР 1960 року ст. 68¹ у 1984 році до набрання чинності поточною редакцією ст. 330 КК України в 2014 році), в який кожна наступна зміна редакції КК не змінює структуру складу відповідного кримінального правопорушення, а лише наближає диспозицію відповідної статті КК до її сучасної редакції.

References

- [1] Anakina, T.M., & Chornozub, L.V. (2022). Harmonization of the criminal law of the member states of the European Union. *Current problems of domestic jurisprudence*, 1, 160-165. DOI: 10.32782/392259
- [2] Arkhypov, O.Ye., & Muratov, O.Ye. (2011). *Criteria for determining possible harm to the national security of Ukraine in the event of disclosure of information protected by the state*. Kyiv: NVV NA SB of Ukraine.
- [3] Barmak, M.V. (2016). *Formation of the Russian imperial system of civil service in the Ukrainian lands (XVIII-XX centuries)*. Ternopil: Aston.
- [4] Bezklubyi, O.I. (2013). The essence and composition of personal non-property relations under the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Legal Sciences"*, 2(96), 74-77.
- [5] Cherednyk, V.M. (2012). Legislative process of formation of criminal liability for disclosure of information of a military nature constituting a state secret. *Legal Science*, 1, 107-114.
- [6] Karpenko, M.I. (2011). Legal regulation of military crimes in Ukraine: prospects for legislative improvement. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 2, 61-65.
- [7] Kolos, M.I. (2015). Criminalization of treason to the state and the monarch in "Rights by which the Little Russian people are tried". *Legal Bulletin*, 1(34), 30-35.
- [8] Oliinyk, V.I. (2020). The system of criminal-legal protection of state secrets during the "Red Terror". *Legal Science*, 10(112), 167-176. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-112-10.21
- [9] Oliinyk, V.I. (2023). Criminal-legal, criminological and criminal-executive support for the protection of state secrets in Ukraine. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [10] Serhiichuk, V.V. (2020). Disclosure of state secrets: criminal-legal and criminological characteristics. *Candidate's thesis*. Kyiv-Zaporizhzhia.
- [11] Servetskyi, I.V., & Lebid, S.V. (2018). Espionage: concept and composition of the crime. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 2(11), 103-115. DOI: 10.21564/2311-9640.2018.11.161197
- [12] Shablysta, O.O. (2012). Origins and current state of criminal-legal protection of state secrets. *Law and Society*, 3, 217-220.
- [13] Shamsutdinov, O.V. (2002). Responsibility for the disclosure of state secrets under the criminal legislation of Ukraine. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [14] Shupiana, M.Yu. (2012). Codification of criminal law in the Austrian Empire in the XVIII–XIX centuries. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 95-100.
- [15] Tuliakov, V.O. (2023). Approximation of the criminal law of Ukraine in the context of the legislative work of the EU: prospects and methods. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 323-335. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-323
- [16] Volodavska, O.S. (2015). Criminal and legal characteristics of the subject of the crime provided for by Article 330 of the Criminal Code of Ukraine, under the current criminal legislation. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(10), 65-74.
- [17] Vyslobokov, K.A. (Ed.). (1997). *Rights by which the Little Russian people are tried*. Kyiv: Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- [18] Vyslotska, T.Yu. (2017). Criminal-legal protection of secrets in Ukraine. *Candidate's thesis*. Lviv.
- [19] Zhevelieva, I.S. (2021). Genesis of the activities of state security bodies in relation to the protection of information with limited access in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 12-16. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/1

Список використаних джерел

- [1] Анакіна Т. М., Чорнозуб Л. В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 160–165. DOI: 10.32782/392259
- [2] Архипов О. Є., Муратов О. Є. Критерії визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення інформації, що охороняється державою : монографія. Київ : НВВ НА СБ України, 2011. 195 с.
- [3] Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII–XX ст.) : монографія. Тернопіль : Астон, 2016. 392 с.
- [4] Безклубий О. І. Сутність і склад особистих немайнових відносин за Статутами Великого князівства Литовського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (96). С. 74–77.
- [5] Чередник В. М. Законодавчий процес формування кримінальної відповідальності за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 107–114.
- [6] Карпенко М. І. Правове регулювання військових злочинів в Україні: перспективи законодавчого вдосконалення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 2. С. 61–65.
- [7] Колос М. І. Криміналізація зради держави і монарха у «Правах за якими судиться малоросійський народ». *Юридичний вісник*. 2015. № 1 (34). С. 30–35.
- [8] Олійник В. І. Система кримінально-правового захисту державної таємниці у період «Червоного Терору». *Юридична наука*. 2020. № 10 (112). С. 167–176. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-112-10.21
- [9] Олійник В. І. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони державної таємниці в Україні : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2023. 529 с.
- [10] Сергійчук В. В. Розголошення державної таємниці: кримінально-правова та кримінологічна характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ–Запоріжжя, 2020. 257 с.
- [11] Сервецький І. В., Лебідь С. В. Шпигунство: поняття та склад злочину. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2018. Т. 2. № 11. С. 103–115. DOI: 10.21564/2311-9640.2018.11.161197
- [12] Шаблиста О. О. Витоки та сучасний стан кримінально-правової охорони державної таємниці. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 217–220.
- [13] Шамсутдінов О. В. Відповідальність за розголошення державної таємниці за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 245 с.
- [14] Шупяна М. Ю. Кодифікація кримінального права в Австрійській імперії у XVIII–XIX ст. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 95–100.
- [15] Туляков В. О. Апроксимація кримінального права України у контексті законодавчої роботи ЄС: перспективи та методи *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 3. С. 323–335. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-323
- [16] Володавська О. С. Кримінально-правова характеристика предмета злочину, передбаченого статтею 330 Кримінального кодексу України, за чинним кримінальним законодавством. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 65–74.
- [17] Права за якими судиться малоросійський народ 1743 року / упоряд. К. А. Вислоблоков. Київ : Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України, 1997. 547 с.
- [18] Вислоцька Т. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 275 с.
- [19] Жевельєва І. С. Генезис діяльності органів державної безпеки щодо захисту інформації з обмеженим доступом в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 12–16. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/1

MELEKHOVETS Yevheniia

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9398-7915>

STAGES OF THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY FOR THE TRANSFER OR COLLECTION OF OFFICIAL INFORMATION COLLECTED IN THE PROCESS OF OPERATIONAL-SEARCH, COUNTERINTELLIGENCE ACTIVITIES, IN THE FIELD OF NATIONAL DEFENSE

Abstract. *The article is devoted to the study of the historical development of legislation on criminal liability for the transfer or collection of information constituting official information collected in the process of operational-detective, counterintelligence activities, in the field of national defense, as well as related institutions (criminal liability for disclosure of state, military, and other types of secrets). In particular, the study analyzed the formation of the first norms on criminal liability for the disclosure of state and military secrets in Kievan Rus, the Grand Duchy of Lithuania, and the Polish-Lithuanian Commonwealth. It has been established that the first provision on criminal liability for disclosure of state secrets as a separate element of a criminal offense was contained in the Lithuanian Statute of 1588; before that, customary law punished the very fact of communication with an enemy, without specifying the information transmitted to him. The next stage of development of legislation on criminal liability for the dissemination of secret information analyzed in the article is the stage when Ukrainian lands were under the rule of the Moscow Kingdom, and later - of the Russian and Austro-Hungarian Empires, which is characterized by the gradual systematization of norms on the protection of state secrets, while at the same time the absence of protection of official information as a separate institution. It is stated that the allocation of official information as a separate subject of criminal law protection has taken place only since the middle of the 19th century. Considerable attention is also paid to the systematization of criminal law protecting secret information during the Ukrainian SSR. It is noted that during this period, some norms were adopted that are close in structure and content to those currently in force, while there was no separate criminal law protection of official information until 1984. The transformations of the disposition of the article on criminal liability for the protection of official information from the moment of its appearance in the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1960 to the current version of Article 330 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed. Based on the research conducted, the author proposes her periodization of the formation of legislation on criminal liability for the transfer or collection of official information collected in the process of operational-search, counterintelligence activities in the field of national defense.*

Keywords: *official information; information constituting a state secret; crimes against the state; information with restricted access; military secret; criminal liability for disclosure of information; stages of development of legislation.*